

EL CONJUNT DE CERÀMICA BAIXMEDIÉVAL DEL BORN (PALMA)

Neus Serra Vives / Mateu Riera Rullan

Universitat de les Illes Balears / Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Resum: Presentem la vaixel·la fina d'època baixmedieval trobada en un femer/abocador localitzat a l'encreuament entre el carrer Sant Feliu i el Passeig del Born, durant una intervenció d'urgència realitzada l'estiu de 2006. El conjunt està conformat, majoritàriament, per peces de procedència valenciana decorades en blau o blau i daurat. Cronològicament poden situar-se a principis del segle XV i podrien vincular-se amb les tasques de remodelació d'aquest espai després de l'aiguat de 1403.

Paraules clau: Born, Can Quint, ceràmica baixmedieval, femer, abocador.

Abstract: We present the late medieval tableware found in a waste dump located at the corner of carrer Sant Feliu and Passeig del Born during an archaeological intervention carried out in the summer of 2006. The set consists, mainly, of Valencian shreds decorated in blue or blue and gold. Chronologically they can be placed in the early fifteenth century and could be related to the remodelling tasks of that space after the flood of 1403.

Key words: Born, Can Quint, Late medieval pottery, waste tip, midden.

INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article és donar a conèixer part dels materials d'època baixmedieval recuperats al Passeig del Born (Palma) durant l'estiu del 2006.¹ La intervenció d'urgència, subsidiària d'un projecte d'EMAYA,² que va donar lloc a la troballa, implicava la realització d'una rasa en el marge Oest del Passeig del Born (paral·lela a la voravia occidental), des de la intersecció del carrer Sant Feliu fins a aproximadament l'inici de la Plaça Joan Carles I.

Les tasques d'excavació tragueren a la llum dos femers/abocadors de secció allargada i poca potència que contenien abundants restes ceràmiques (Là. 1). El primer d'ells, situat just a l'encreuament amb el Carrer Sant Feliu, anomenat UE-302, d'unes dimensions de 8 metres de llarg i una potència màxima de 40 centímetres és el que va proporcionar el material medieval d'aquest estudi. Ocupava tota l'amplària de la rasa continuant per dins dels talls oriental i occidental d'aquella. El segon abocador, UE-305, va ser localitzat a uns 70 metres de distància d'aquest darrer, presentava unes dimensions de 4 metres de llarg, un metre d'amplària i 30 centímetres de potència màxima contenint fragments d'època moderna. Dins aquest mateix espai també es localitzà la paret d'un mur de tapiat, d'uns 10 metres de llargària i 1,40 metres d'alçada.

Creiem que aquestes restes són d'especial interès pel fet d'haver estat localitzades en una àrea de la ciutat de vital rellevància històrica, l'orografia i les característiques urbanístiques de la qual ens són pràcticament desconegudes, doncs la primera documentació gràfica amb què comptem data del segle XVII, moment en què el cabal del torrent ja va ser desviat.

Amb les dades que tenim a l'abast, resulta pràcticament impossible precisar l'espai ocupat pel torrent, pel Born i pels habitatges en dates anteriors al segle XVII.

Si acudim a les fonts escrites, podrem d'alguna manera extreure les característiques generals d'aquest indret, però, si com és el cas, volguéssim aclarir quin ús exacte tingué la zona on es va localitzar la troballa, ens trobaríem amb nombroses incògnites.

Segons es desprèn de la documentació, fins a l'aiguat de 1403, tot aquell espai³ es trobaria ocupat per habitatges que tindrien la seva entrada pels carrers paral·lels al torrent, mentre que els seus horts o corrals, localitzats al darrere de les cases, donarien a aquell.⁴

Totes aquestes cases i els seus carrers haurien desaparegut aquell fatídic 14 d'octubre.⁵ Segons Zaforteza la devastació causada alliberà terreny urbà que s'hauria reutilitzat com a

1 Aquest article aprofita una petita part del treball de final de màster titulat *El conjunt de ceràmica baixmedieval del Born (Palma). Noves fonts materials per a l'estudi de la Mallorca medieval*, dirigit pel Dr. Miquel Àngel Capellà Galmés i el Dr. Manuel A. Calvo Trias i fet i presentat per Neus Serra Vives a la Universitat de les Illes Balears el setembre de 2014.

2 Empresa Municipal de Aguas y Alcantarillados S.A.

3 El marge Oest del passeig del Born, en concret la placeta que hi ha davant Can Quint. Zaforteza suggereix que podria tractar-se de la plaça dels Calafats, anterior a 1403, si bé la descripció de la mateixa no s'ajusta amb exactitud a aquest espai, a: ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La ciudad de Mallorca: ensayo histórico-toponímico*, II, Palma, 1987, p. 261-262.

4 BARCELÓ CRESPI, M.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La casa gòtica a la ciutat de Mallorca*, Palma, 2009, p. 96; MURRAY, D.G.; LLABRÉS, J.; PASCUAL, A.: *Jardins de Palma. Història i Imatges*, Palma, 2008, p. 89.

5 El carrer dels Sastres i dels Pellissers a ZAFORTEZA Y MUSOLES, D.: *La ciudad de Mallorca...*, p. 210.

espai hortícola. La documentació és bastant explícita en alguns casos, ja que ens comunica el canvi d'ús de certs espais dins la ciutat, és el cas de: “Gabriel Castanyer pagaba un censo de 1 libra y 4 sueldos (...) por un patio de tierra (...) *qui antigament foren cases e alberchs darrocats per lo diluvi situat al cap del Born* (...) (1486)”.⁶

És l'espai que existeix avui dia davant Can Quint el resultat de les demolicions causades per la torrentada? Sembla haver-hi unanimitat en pensar que així va ser si bé també existeix la possibilitat que la devastació es produís en alguna de les torrentades que varen copejar la ciutat amb anterioritat.

I així, sabem que el 1362 la zona actual del Born es va veure greument afectada, especialment el carrer Paraires,⁷ i fins i tot del segle XIII es conserva alguna referència fent al·lusió a altres inundacions: “Bertran Espaer i muller Simona venen a Guitardino de Pontremol, genovès corredor, un pati on havia cases edificades, destruïdes per la Riera, dins la Ciutat de Mallorca, en el carrer de la Mar, per preu de 20 lliures”.⁸

Se sap, per altra banda, que part d'aquest espai es va dedicar a la celebració de tornejos i altres festivitats ja des del segle XIV i que d'aquí precisament deriva el seu topònim.⁹

Sembla, per tant, que els límits que caracteritzen l'actual Born no es correspondrien amb l'antiga fisonomia medieval. Aquest espai presentaria una multiplicitat d'usos, privats i públics, les fronteres dels quals sols podem intuir.

És per aquest motiu que les restes trobades el 2006 poden aportar alguna llum en aquesta qüestió. Creiem que possiblement el femer/abocador localitzat a l'encreuament amb el carrer Sant Feliu sigui indicatiu de certa activitat en aquest indret vinculada a un espai privat, possiblement un pati o un hort, tal com fou freqüent en època medieval.¹⁰

LA CERÀMICA

Les restes situades enfront de Can Quint configuren un conjunt que a grans trets pot ser datat com de finals del segle XIV i inicis del segle XV i que s'ha classificat dins tres grans grups funcionals: vaixel·la fina, ceràmica comuna i ceràmica de cuina, dins els quals s'han pogut fer subdivisions basant-se en la procedència, morfologia i decoracions.

És sense cap dubte la vaixel·la fina la que ha proporcionat, tal com és habitual, la informació més valuosa i útil d'aquest conjunt de més de 600 peces.

6 BARCELÓ CRESPI, M.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *La Ciudad de Mallorca. La vida cotidiana en una ciudad medieval*, Palma, 2006, p. 406.

7 ENSENYAT PUJOL, J.B.: *Historia de la Baronía de los señores Obispos de Barcelona en Mallorca: Comprende los pueblos de Andraig y S'Arracó, Calviá, Capdella, Puigpunyent, Estallenchs, Marratxí, el llano de San Jorge y la parroquia de Santa Cruz de Palma*, Inca, 1983, p. 258-259; RIERA FRAU, M.M.: *Evolució urbana i topografia de Madína Mayürqa*, Palma, 1993, p. 93.

8 ROSSELLÓ VAQUER, R.: *La ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229: documentari 1230-1300*, Palma, 2004, p. 158.

9 BIBILONI, G.: *Els carrers de Palma: toponímia i patrimoni de la ciutat*, Palma, 2012, p. 168.

10 A títol d'exemple reproduïm la següent notícia de 1444: “Item fa cens En Gabriel Valsecha, buxoler, posseïdor del alberch qui fo d'En Nicholau de Joan, mercader, per hun pati de terra situat en la plaça del Born...”, a LLOMPART, G.: “La cartografia mallorquina del siglo XV: nuevos hitos y rutas”, *BSAL*, 34, 1973-1975, p. 454.

Utilitzats per a ornamentar, presentar i consumir aliments, els atuells que presentem pertanyen al, ja tradicional, trinomi cromàtic: verd i negre, blau i blau i daurat que exposarem seguint aquest ordre convencional si bé no cronològic.

Es tracta de material d'importació, ja que tot i que Mallorca fou productora de ceràmica comuna durant l'època baixmedieval,¹¹ no s'ha pogut demostrar que fabriqués ceràmica decorada fins al segle XVII.¹²

L'aparició d'aquestes produccions en jaciments del segle XV és un fet habitual a Mallorca tal com demostren els més recents conjunts trobats a Can Oleo¹³ o Casa de Cultura¹⁴ a Palma,¹⁵ i a Sineu¹⁶ o Sóller,¹⁷ els quals presenten proporcions de les distintes produccions molt similars a les nostres.

Tot i que és la UE-302 aquella que ens ofereix un context força tancat, inclourem aquí també, alguns materials apareguts a la unitat superficial que, malgrat la seva descontextualització, presenten trets suficientment interessants com per incloure'ls en aquest estudi i contribuir a la caracterització de la ceràmica fina baixmedieval. Tot i així remarquem que només aquelles peces de la UE-302 seran les que s'utilitzaran per extreure les conclusions percentuals finals.

Verd i negre català

Una de les produccions amb manco representació i pitjor estat de conservació dins aquest conjunt ha estat aquella que presenta motius en verd de coure i negre de manganès, ja sigui de procedència catalana com valenciana, tota ella pertanyent al segle XIV.

Presentem, pel que fa a la ceràmica catalana, una sèrie de fragments que exemplifiquen aquells trets més característics de la producció.

Tots ells presenten cobertura estannífera únicament a l'interior de la peça i els motius ornamentals apareixen traçats indistintament amb pinzellades gruixades en manganès i coure, fet distintiu d'aquesta producció en relació a l'obra valenciana.

11 LLOMPART, G.: "La alfareria gòtica d'en Prunera de la Ciutat de Mallorca", *BSAL*, 44, 1988, p. 179-193.

12 BARCELÓ CRESPI, M.; ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Terrissa. Dades documentals per a l'estudi de la ceràmica mallorquina del segle XV*, Palma, 1996, p. 7-10.

13 RIERA RULLAN, M.; JOFRE SERRA, C.; JUNCOSA VECCHIERINI, E.: "Un conjunt ceràmic del segle XV del Palau de Can Oleo de Palma de Mallorca (Illes Balears)", *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, 1, p. 571-585.

14 RIERA RULLAN, M.: "La intervenció arqueològica a l'Arxiu Històric Provincial (Casa de Cultura) de Palma: els nivells posteriors a 1229", *Seminari d'estudis històrics 2007: Arqueologia de l'arquitectura*, Palma, 2008, p. 47-81.

15 Una relació més completa de les troballes de ceràmica medieval a Palma a: GONZÁLEZ GOZALO, E.: "Ceràmica medieval (s. XIV-XV) i postmedieval (s. XVI-XVIII) d'importació a Mallorca, en el seu context arqueològic urbà", *Mallorca i el comerç de la ceràmica a la Mediterrània*, [cat. exp.], Barcelona, 1998, p. 58-63.

16 GONZÁLEZ GOZALO, E.: "La loza del pozo de la calle Mayor núm. 11 de Sineu", *BSAL*, 49, 1993, p. 217-248.

17 COLL CONESA, J.: *Algunos materiales de época medieval hallados en Sóller (Mallorca)*, Palma, 1979, p. 253-287; COLL CONESA, J.: "Sóller dins el panorama del comerç de la ceràmica medieval", *I Jornades d'Estudis locals a Sóller*, Sóller, 2007, p. 9-43. COLL CONESA, J.: "Aproximació a l'arqueologia medieval urbana de la vila de Sóller", *Homenatge de les lletres a Pere Serra i Bauzá en el seu 80è aniversari*, Palma, 2008, p. 239-254.

Pel que fa a les tipologies, hi ha un absolut predomini de peces de gran format, siguin talladors o servidores, que semblen derivar de prototips cristians en fusta.¹⁸

Una sèrie de bases, possiblement de peces de gran format, exemplifiquen els motius més habituals. Aquests poden ser vegetals, com és el cas de les fulles de pi (Làm. 2. Fig. 1), zoomorfs, normalment aus o peixos (Làm. 2. Fig. 2 i 3),¹⁹ i d'altres que presenten dibuixos reticulats (Làm. 2. Fig. 4), sovint configurant motius arquitectònics.²⁰ Hem inclòs aquí una base de producció tardana (Làm. 3. Fig. 10), que presenta un motiu floral, en negre, al centre i una banda en verd.

Pel que fa a les vores, tenim d'una banda un fragment d'escudella o saler amb la característica sanefa simple a base de dues bandes en negre emmarcant-ne una de verda²¹ (Làm. 2. Fig. 5). I per altra banda, un tallador amb una orla complexa (Làm. 2. Fig. 6)²² caracteritzada per un rombe amb aspa en manganès alternant amb dues línies en verd de coure.

Finalment, volem exposar una peça d'adscripció incerta (Làm. 3. Fig. 7) tant pel que fa a la seva morfologia com per al possible taller de producció, si bé, les característiques físiques i la tècnica ornamental ens suggereixen una major filiació catalana, no es descarten altres possibilitats. Es tracta d'una base completa amb cos de perfil troncocònic que mostra els quarts davanters d'un quadrúpede, amb tota probabilitat, la grapa d'un lleó. El contorn del mateix es troba realitzat per una gruixada línia negra i l'interior sembla haver-se farcit de punts en verd de coure.

Monocrom català

Considerades com a coetànies a la producció en verd i negre, volem incloure aquí una sèrie de peces amb decoració únicament en negre. Aquestes, si bé aparegueren, en la seva majoria, a la unitat superficial són una mostra més de la difusió i èxit que conegueren en el seu moment.

Es tracta, majoritàriament, de plats o escudelles de petites dimensions que mostren un únic element decoratiu, normalment al fons de la peça, i que sol adoptar formes ben senzilles com ara estrelles, creus, o motius vegetals simplificats. Probablement es tracta d'una producció més econòmica i popular, degut a la reducció de la superfície ornamentada que degué abaratir els costos i aconseguir una major irradiació que la ceràmica bicolor del mateix moment. (Làm. 3. Fig. 8, 9 i 10; Làm. 4. Fig. 11 i 12).

Verd i negre valencià

Pel que fa a la ceràmica d'origen valencià en verd i negre comptabilitzem únicament 4 fragments. Gràcies a l'exhaustiva sistematització que ha conegut aquesta producció, ha estat possible identificar la temàtica ornamental exacta d'alguns d'ells.

18 COLL CONESA, J.; MARTÍ OLTRA, J.; PASCUAL PACHECO, J.: *Ceràmica y cambio cultural: el tránsito de la Valencia islàmica a la cristiana*, [cat. exp.], Madrid, 1988, p. 11-23.

19 Creiem que la Fig. 2 podria ser part del cos d'una au, pel que fa a la Fig. 3, podria tractar-se de part del cos d'un animal o d'un motiu pseudoheràldic.

20 Si bé, no exclusivament. Les retícules podien fer-se servir per reomplir qualsevol motiu, com ara els peixos.

21 Orla tipus 3 segons MONREAL, L.; BARRACHINA, J.: *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*, Barcelona, 1983, p. 102.

22 Orla tipus 4 segons MONREAL, L.; BARRACHINA, J.: *El castell de Llinars...*, p. 102.

És el cas d'un fragment informe d'escudella vidriat interiorment amb blanc d'estany i que presenta una decoració a base de fins traços en manganès i restes de verd de coure molt deteriorat (Làm. 4. Fig. 13). Es tracta de part d'un microelement o motiu secundari que n'acompanyaria a un altre de principal. Aquest consisteix en un dibuix el·líptic o segment de cercle amb punts al seu interior, que s'ubicaria en un espai buit de la peça, normalment generat per composicions principals poligonals. Segons la classificació de Pascual-Martí els microelements desapareixen a les peces de la sèrie esquemàtica, la més tardana, donant-se per tant en les sèries clàssica i evolucionada. Segons els mateixos autors, la sèrie clàssica es caracteritza per mostrar uns motius tractats de manera detallada i acurada, mentre que la sèrie posterior, l'evoluciona, presenta els mateixos motius, si bé, representats de forma més ràpida i esquemàtica, probablement com a conseqüència d'un major domini de la tècnica i la temàtica, derivada d'un augment de la producció. En aquest cas concret, s'estipula que el motiu en qüestió es faria derivar d'un prototipus previ que representaria ziga-zagues en lloc de punts. El nostre cas seria una simplificació d'aquest motiu, fet que ens fa pensar a situar-lo dins la sèrie evolucionada i, per tant, ubicar-lo cronològicament entre 1330 i 1350.²³ El mateix podem dir d'un fragment de vora que probablement representa el tema del paradís (Làm. 4. Fig. 14).

Blava valenciana

És sense cap dubte la producció valenciana decorada en blau la que es troba més àmpliament representada en aquest conjunt. Com veurem a continuació, pot apreciar-se una certa reducció de la varietat formal, predominant l'escudella on, a més, començarà a donar-se un tret morfològic que no es trobava a la producció en verd i manganès, el peu discoidal.²⁴

Pel que fa a la primera d'aquestes sèries, la sèrie simple, aquesta es troba representada a través d'escudelles les quals presenten coberta estannífera a ambdues superfícies i decoració en blau de cobalt únicament a la cara interna. El motiu que veurem repetit és de tipus vegetal/geomètric i consistent en fulles ratllades i palmets esquematitzades alternant en una composició radial (Làm. 5. Fig. 15 i 16).

La següent sèrie és l'anomenada complexa. En aquesta, la decoració augmenta i s'estén per tota la cara interna de la peça, sense deixar pràcticament cap espai en buit. I si bé persisteix una certa esquematització dels motius, els temes vegetals tendeixen a naturalitzar-se. L'esquema més habitual és una composició tripartida a base de bandes superposades. La primera situada sota el llavi, representa una sanefa de motius corbs que constitueixen una abstracció de peixos entrelaçats. La segona banda sol contenir una retícula com una sèrie de palmets vistes de perfil, tot això enquadra un medalló central, que normalment representa una palmeta (Làm. 5. Fig. 17).

²³ PASCUAL, J.; MARTÍ, J.: *La cerámica verde-manganeso bajomedieval valenciana*, Valencia, 1986, p. 84, fig. 40. COLL CONESA, J.: *La cerámica valenciana (apuntes para una síntesis)*, Manises, 2009, p. 73.

²⁴ Sembla que aquest tret és característic d'aquelles produccions més populars i és de fet a la producció decorada únicament en manganès, una de les més populars, on comença a donar-se el fenomen. Lerma considera que aquest tret es generalitzà amb l'objectiu d'agilitzar i facilitar el modelatge, avantatges que contribuïren a una optimització de les produccions més demandades, a: LERMA, J.V. *et alii*: "Sistematización de la loza gótico mudéjar de Paterna/Manises", *III Congreso Internazionale sulla Ceramica Medievale nel Mediterraneo Occidentale*, Florència, 1986, p. 103.

Una de les peces més completes que ens ha arribat d'aquesta sèrie (Làm. 5. Fig. 17) presenta part de la decoració escrostonada. Els principals punts afectats coincideixen amb el dibuix dels motius en blau com suggereix l'empremta dels mateixos. Una possible causa d'aquest defecte podríem anar a cercar-la al moment de la seva fabricació. Com apunta Jaume Coll, la tècnica sota coberta impossibilitava una correcta adherència de la pintura facilitant en nombroses ocasions el despeniment de la mateixa amb el temps.²⁵

Finalment, tenim un conjunt de peces amb un sol motiu central, heràldic o pseudoheràldic que, tot i presentar molts punts en comú amb la sèrie esquemàtica blava, presenten cobertura d'estany a l'exterior. Tenim, per una banda, una base on apareix representat un motiu zoomòrfic, inscrit dins un escut en losange. Es tracta clarament d'un cérvol i tal volta pel fet d'haver-se representat amb tant de detallisme pugui fer referència a un llinatge concret, creiem que probablement al·ludeix als Cervelló.²⁶ Fet que ens indicaria que estem al davant d'una peça d'encàrrec (Làm. 6. Fig. 18).

Seguidament, tenim un altre escut molt elaborat, en losange quarterat en *sotuer* on s'alternen nou pals blaus verticals, els quals poden fer al·lusió a la corona d'Aragó,²⁷ així com dos motius molt simples que no hem pogut identificar amb cap llinatge i que tal volta siguin l'esquematzació d'un motiu més complex. De cada un dels vèrtexs de l'escut sorgeix un floró trilobulat, tal volta la flor de llis? (Làm. 6. Fig. 19).

En darrer lloc, volem afegir dues peces de possible procedència valenciana, que presenten també motius pseudoheràldics però que s'haurien d'incloure dins la "sèrie esquemàtica". Tècnicament, podríem considerar-les idèntiques a les del grup anterior, si bé, qualitativament, són inferiors. L'ús d'estany és més restringit, tan sols cobreix la cara interna de les peces i la capa que s'aplica és tan escassa que es transparenta el color rosat de la pasta. Es tracta de dos plats o talladors que contenen un senzill escut d'un blau intens fet de manera menys curosa que els anteriors. La presència de pals i punts no sembla correspondre a cap llinatge, associant-se més aviat a improvisacions i variacions d'un tema molt sol·licitat²⁸ (Làm. 6. Fig. 21 i 22).

Pel que fa a la datació, aquestes produccions són les que presenten un major marge cronològic. Abraçant des de la segona meitat del segle XIV fins ben entrat el segle XV.

Daurada i blava valenciana

Per concloure l'apartat de vaixel·la fina exposarem aquelles peces que poden ser inscrites dins algunes de les sèries amb les quals es divideix la producció en reflex metàl·lic i blau.

Seguint un ordre cronològic, ens toca començar pel grup Pula. Els trets comuns d'aquesta sèrie poden ser apreciats a gairebé tots els nostres exemplars. Així doncs, veurem com la cara externa de les peces es troba decorada amb una sanefa d'espigues, traços oblics o

²⁵ COLL CONESA, J.; PÉREZ CAMPS, J.: "Aspectos de la técnica de fabricación en la cerámica de Manises (siglos XIV-XVI)", *IV CAME*, III, Alicante, 1994, p. 882.

²⁶ RIQUER I MORERA, M. de: *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*, Barcelona, 1983, vol. 1, p. 223; vol. 2, p. 390.

²⁷ ÀLVARO ZAMORA, M.I.: "La emblemàtica en la ceràmica", *Emblemata*, 11, 2005, p. 355.

²⁸ PARERA I PRATS, M.: "Materials per a l'estudi de la ceràmica de Barcelona decorada en blau (segles XIV-XVI)", *Transferències i comerç de ceràmica a l'Europa mediterrània (segles XIV-XVII)*, XV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1997, p. 125-145.

chevrons en llambreig que poden variar de tonalitat, des d'un marró color xocolata fins a una púrpura violàcia. La cara externa de la base també es troba decorada, normalment, amb un motiu floral. El tema principal, sovint d'ascendència islàmica com són les pinyes o els arbres de la vida, sol presentar-se a través d'una organització radial o concèntrica. Aquest apareix acompanyat de tota una sèrie de motius de farciment secundaris que ens ajuden a identificar la sèrie. Es tracta de petits espais poligonals traçats en daurat i farcits amb punts i espirals²⁹ (Làm. 7. Fig. 23 i 24).

Un altre tema, també freqüent, combina la composició radial i la concèntrica a través de motius més aviat geomètrics. Es tracta dels anomenats per Alberto García Porras com a motiu de la retícula (Làm. 7. Fig. 25) i de cercles i radis. D'aquest darrer exemple, que també es troba a la sèrie islamitzant, una de les peces que ens ha arribat pràcticament completa mostra una decoració molt deteriorada. Es tracta d'una escudella que conserva una gruixada línia blava que divideix l'interior de la peça en dos. Restes de decoració en llambreig metàl·lic mostren una sanefa d'angles contraposats o meandres a la part superior (Làm. 7. Fig. 26 i 27).

Finalment, podem incloure una base que presenta únicament decoració en blau. Aquesta consisteix en una retícula al centre del cos de la peça i que probablement ha perdut la decoració en daurat.³⁰ Un tret distintiu d'aquest exemplar és que presenta una incisió en forma de mitja lluna al peu i que probablement correspon a una marca del ceramista. Normalment, la majoria de marques que identifiquen al productor i que han estat estudiades són les que s'han trobat a gerres i alfàbies. La vaixel·la fina, però, també podia presentar-ne. Mercedes Mesquida contribueix amb un mostrari de les que s'han localitzat a Paterna, de les quals una, corresponent a Ollerías Menors, presenta les mateixes característiques³¹ (Làm. 6. Fig. 20).

La cronologia de tots aquests exemplars, del tipus Pula, gira entorn de la segona meitat del segle XIV, datació que ha pogut ser fixada gràcies als nombrosos exemples conservats a les parets de les esglésies italianes.³²

El següent grup dins la producció en daurat és l'anomenat Islamitzant. Es tracta d'una mena de sèrie de transició entre el tipus Pula i les sèries plenament clàssiques. En aquesta podem veure com juntament amb motius dels grups anteriors n'apareixen d'altres propis de les sèries clàssiques. Algunes d'aquestes peces presenten una forta relació amb el tipus Pula i podem considerar-les com una evolució d'aquest darrer. Prolifera els motius estrellats centrals que poden arribar a marcar la composició del recipient, o les orles amb meandres. Però els motius que més se solen repetir són, amb diferència, l'orla de peixos esquematitzada (Làm. 8. Fig. 28), que es combina amb motius vegetals així com incipients fulles de julivert que veurem desenvolupades en el grup posterior. La majoria d'exemplars d'aquesta sèrie han perdut tota la decoració daurada. Aquest fet s'explica perquè la

29 GARCÍA PORRAS, A.: *La cerámica en azul y dorado valenciana del siglo XIV e inicios del XV*, Valencia, 2008, p. 31-42; LERMA, J.V. et alii: *La loza gótico-mudéjar...*, p. 126-127; LERMA, J.V.; SOLER, M.P.: "Gloria de la cerámica 'Hispano-Morisca' de Manises", *El reflejo de Manises...*, p. 25; COLL CONESA, J.: *La cerámica valenciana...*, p. 75-76.

30 ALGARRA PARDO, V.M.; BERROCAL RUIZ, P.: "El taller de cerámicas bajomedievales de la c/. València, núm. 25, de Manises: espacios y producción", *IV CAME*, III, Alicante, 1994, Figura 4.7, p. 876.

31 MESQUIDA GARCÍA, M.: *Las Ollerías de Paterna. Tecnología y producción*, Siglos XII y XIII, Paterna, 2001, p. 215-219.

32 COLL CONESA, J.: *La cerámica valenciana...*, p. 76; GARCÍA PORRAS, A.: *La cerámica en azul y dorado...*, p. 38.

decoració daurada és la darrera en aplicar-se i es troba per tant a un nivell més superficial que la decoració blava, que la fa més vulnerable a les agressions externes (Làm. 8. Fig. 29 i 30). Un fet morfològic, que ha resultat determinant per a identificar aquesta producció, és la base còncava sense peu diferencial, que indica una pertinença a moments cronològics més tardans (propis del segle XV). La datació d'aquestes peces presenta també certa ambigüitat pel fet de trobar-se a cavall entre finals del segle XIV i primer quart del XV.³³

Finalment exposem les sèries clàssiques que es donen al llarg del segle XV i que es troben profundament inspirades en les manifestacions artístiques contemporànies com manuscrits, teixits, pintures, etc. Els principals motius que la caracteritzen, tots ells d'inspiració vegetal, s'utilitzen com a teló de fons de temàtiques zoomorfes (Làm. 9. Fig. 34) o antropomorfes entre altres, vinculant-se directament a diverses modes que se succeïren i convisqueuren al llarg d'aquest segle.

Poden ser subratllades dues característiques pròpies d'aquesta producció: per una banda, l'extensió de la decoració per tota la superfície, aparentment sense l'organització restrictiva i condicionant d'èpoques anteriors, que transmet una sensació de naturalisme i realisme inherent a la tendència artística del moment, caracteritzada per un gust cap al minuciós i el detall. Per altra, un predomini absolut del daurat sobre el blau, fet que es relaciona amb la voluntat ostensiva d'aquesta vaixela. Si bé, com acabem de dir existeix un predomini dels motius vegetals, ja sigui el julivert (Làm. 9. Fig. 31), la briònia (Làm. 9. Fig. 32) o la fulla d'heura, que presenten una filiació subjacent amb el món clàssic i que també es relacionen amb aspectes quotidians i profans, com el vi o les plantes trepadores i aromàtiques, tant del gust dels jardins medievals.

Aquests motius vegetals sovint es vinculen a d'altres que podríem considerar principals. És el cas del tema de la corona (Làm. 9. Fig. 35) que pot aparèixer amb tots els seus detalls o de manera simplificada, com és el nostre cas. O les inscripcions gòtiques (Làm. 9. Fig. 36) sovint portadores de petites oracions. Aquestes inscripcions són la reinterpretació cristiana de la moda islàmica d'utilitzar frases de caràcter profilàctic o apotropaic a la vaixela per tal d'indicar la pietat del propietari. Es tracta principalment de pregàries com: "Ave Maria", si bé també poden trobar-se frases de caràcter moralitzant.³⁴ Aquest fet s'ha d'entendre dins un nou clima d'espiritualitat on la renovada devoció mariana pretén humanitzar i apropar la religió als individus. Precisament, una de les frases més utilitzades sobre la ceràmica, i també a altres suports,³⁵ va ser el lema: "Ave Maria, Gratia Plena".

33 COLL CONESA, J.: *La ceràmica valenciana...*, p. 83; GARCÍA PORRAS, A.: *La ceràmica en azul y dorado...*, p. 47; SOLER, M.P.: "Ceràmica valenciana", *Ceràmica Española*, Summa Artis. Historia General del Arte, 42, Madrid, 1999, p. 157.

34 CERDÀ I MELLADO, J.A.: "Sobre unes ceràmiques de Manises amb llegenda gòtica conservades al Museu comarcal del Maresme (Mataró)", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 11-12, 1990-1991, p. 499-509.

35 Entre aquests altres suports destaca el vidre. A l'inventari dels Reis Catòlics apareix un gran nombre de peces amb inscripcions devocionals, entre elles l'Ave Maria, a: CAPELLÀ GALMÉS, M.À.: *Ars Vitriaria. Mallorca (1300-1700)*, Palma, 2015, p. 142.

CONCLUSIONS

Tot i haver-nos centrat, per qüestions d'espai, únicament en la vaixela fina tindrem en compte a l'hora de redactar les conclusions el nombre total de peces. Així doncs, tot i suposar únicament un 18% del total³⁶ és aquesta la que ens servirà per tractar de datar el conjunt.

Dins les peces destinades al servei de taula hi ha un clar predomini de la ceràmica daurada d'origen valencià (Pula, Islamitzant i Clàssica) que representa un 41% del total, seguida de la blava (19%). La ceràmica en verd i manganès queda reduïda a un 8% i la decorada en manganès a un 2%, la presència de la qual es pot considerar com a residual.

Paral·lelament hem pogut determinar que pel que fa a la procedència, un 80% de la vaixela fina té un origen valencià, mentre que el 6% seria català.

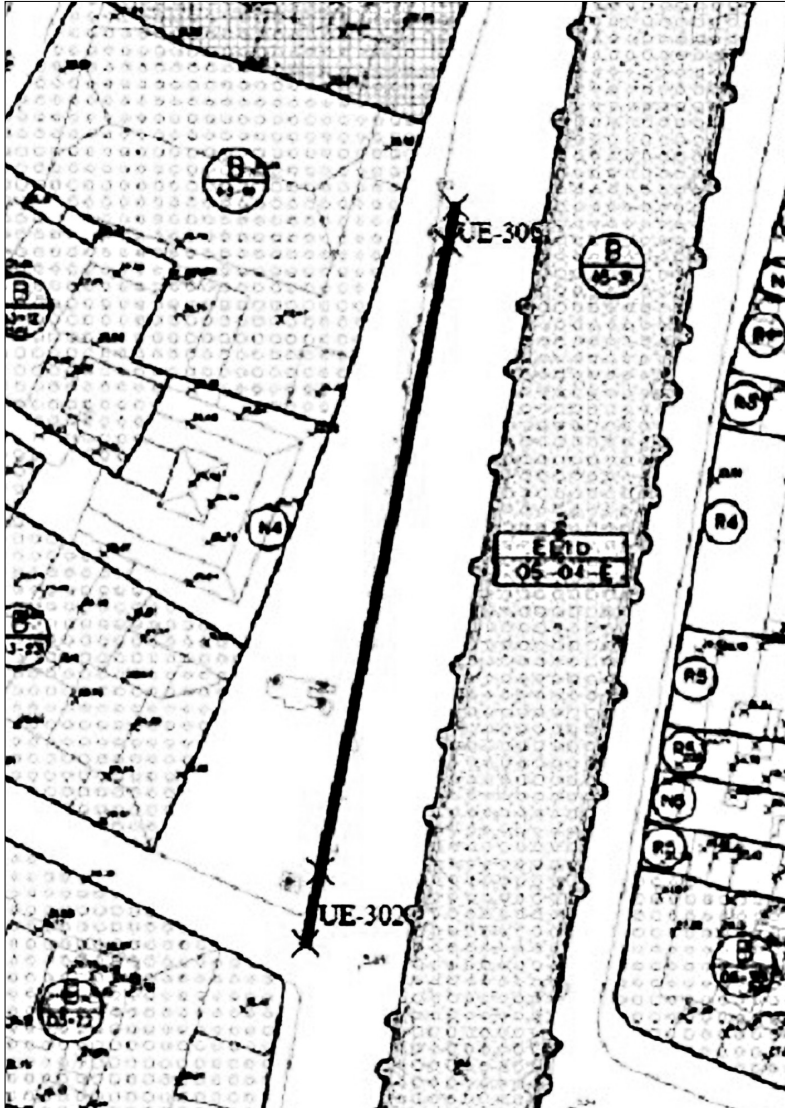
El 47% del material presenta una cronologia centrada entre la segona meitat del segle XIV i principis del segle XV. Considerem que, malgrat que el ventall cronològic es trobi a cavall entre dues centúries, les característiques de l'abocador, les del material ceràmic, així com pels fets històrics abans esmentats (inundació de 1403) ajuden a pensar que la deposició va realitzar-se durant el primer quart del segle XV.³⁷

Les característiques morfològiques de la UE-302 l'allunyen del característic pou negre i l'acosten al de femer/abocador domèstic. Tot i que es podria haver tractat d'una abocada per anivellar el terreny, creiem que, l'origen de les restes trobades (ceràmica, ossos, pintures murals, etc.) provenen d'un sol origen domèstic i les dimensions del femer podrien denotar algun tipus de restricció espacial que en condicionés la seva disposició. Aquest fet podria relacionar-se amb els límits d'un espai privat, hort, corral o pati.³⁸ Si bé, tampoc podem descartar que es tracti d'un abocament al torrent, fet bastant freqüent a la baixa edat mitjana, tot i que les inundacions dels anys posteriors n'haurien dificultat la seva conservació. En darrer lloc, volem acabar dient que les restriccions de la intervenció fan que no s'hagi pogut documentar la totalitat de la deposició i que els resultats aquí exposats no puguin donar dades conclouents en aquest sentit, sinó més bé reobrir els interrogants sobre aquest indret així com contribuir a la caracterització i estudi de la ceràmica baixmedieval importada a Mallorca.

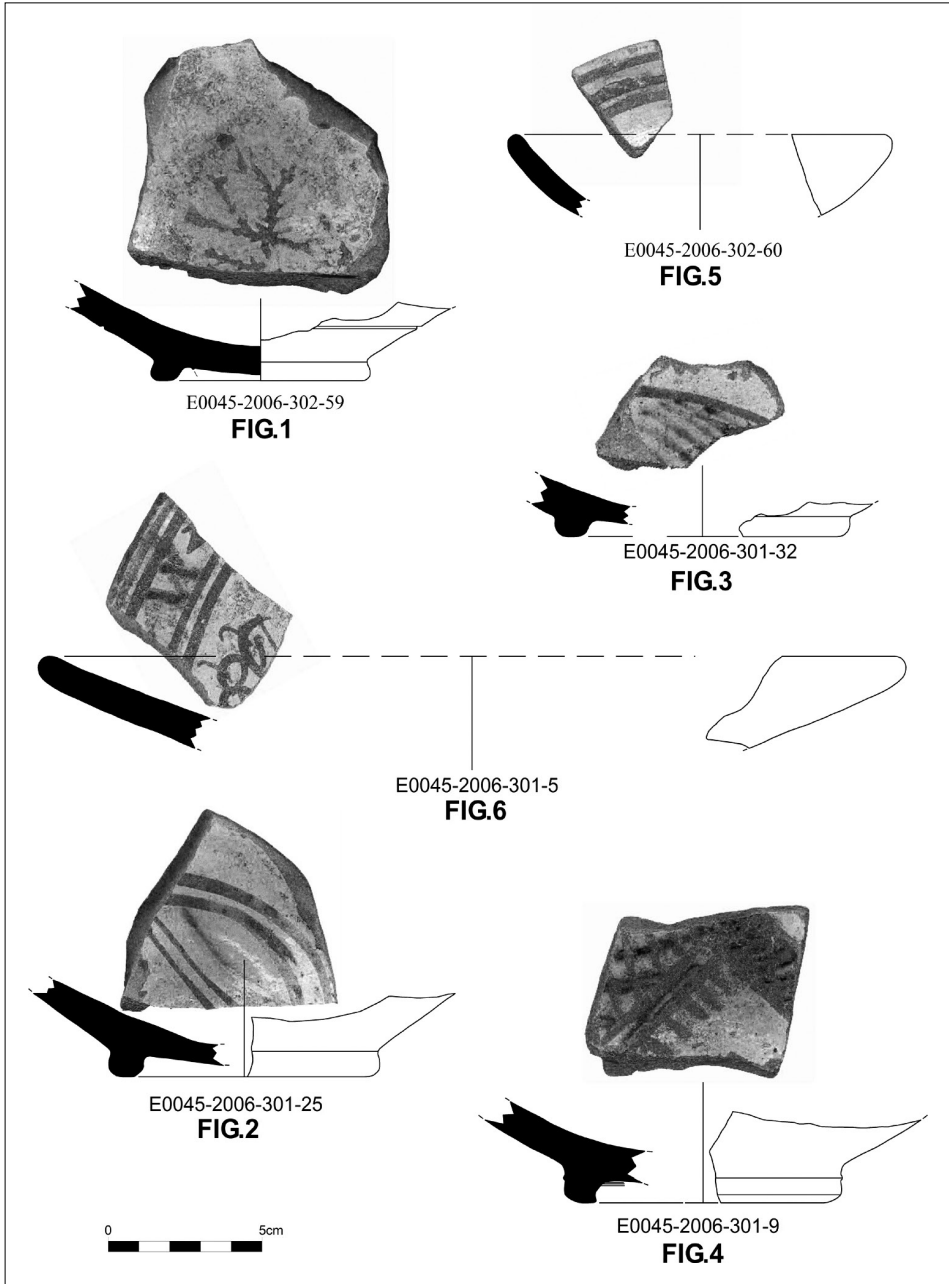
36 Percentatges relatius a la ceràmica comuna i a la vaixela fina del conjunt del Born UE-302, tenint en compte el nombre total de fragments.

37 La comparació amb altres jaciments de característiques similars ens ajuda a ajustar la cronologia d'aquest abocador. BENET, C. *et alii*: "Intervenció arqueològica a l'interior de la torre de les Monges (segle XIV)", *Butlletí Arqueològic*, 13, 1992, p. 145-186; MACIAS I SOLÉ, J.M.; MENCHON BES, J.J.; MUÑOZ MELGAR, A.: "Una fonda medieval en el Hospitalet de l'Infant (Baix Camp, Tarragona)", *Boletín de Arqueología Medieval*, 10, 1996, p. 197-214; MONREAL, L.; BARRACHINA, J.: *El Castell de Llinars...*, p. 87-205; PASCUAL, J.; MARTÍ, J.: "Importaciones cerámicas valencianas en el castel Formós de Balaguer", *I CAME*, 1985, p. 633-647.

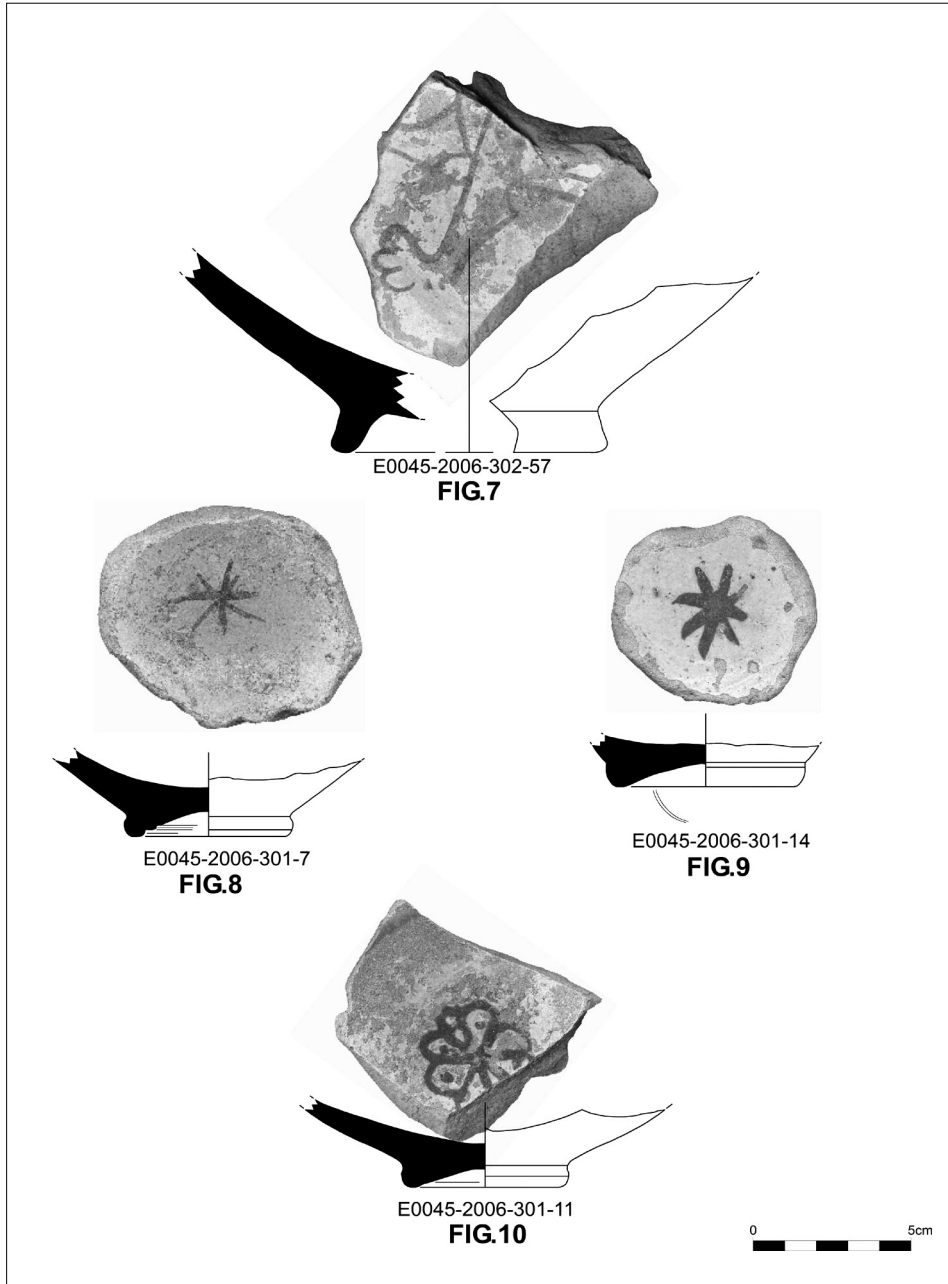
38 La presència de femers als corrals o horts de les cases medievals no s'ha constatat únicament per via arqueològica sinó també documental, com demostra la següent notícia de 1394: "Tot hom qui vulla comprar a VI anys e VI esplets, primers vinents, un hort de la heretat den Nicholau Cerola (...) e famer qui aquí es, el qual fems no pusca tolre del dit hort", a LLOMPART, G.: "País, paisatge i paisanatge a la taula de Sant Jordi de Pere Niçard", *El Cavaller i la Princesa. El Sant Jordi de Pere Nisard i la Ciutat de Mallorca*, Palma, 2001, p. 67.

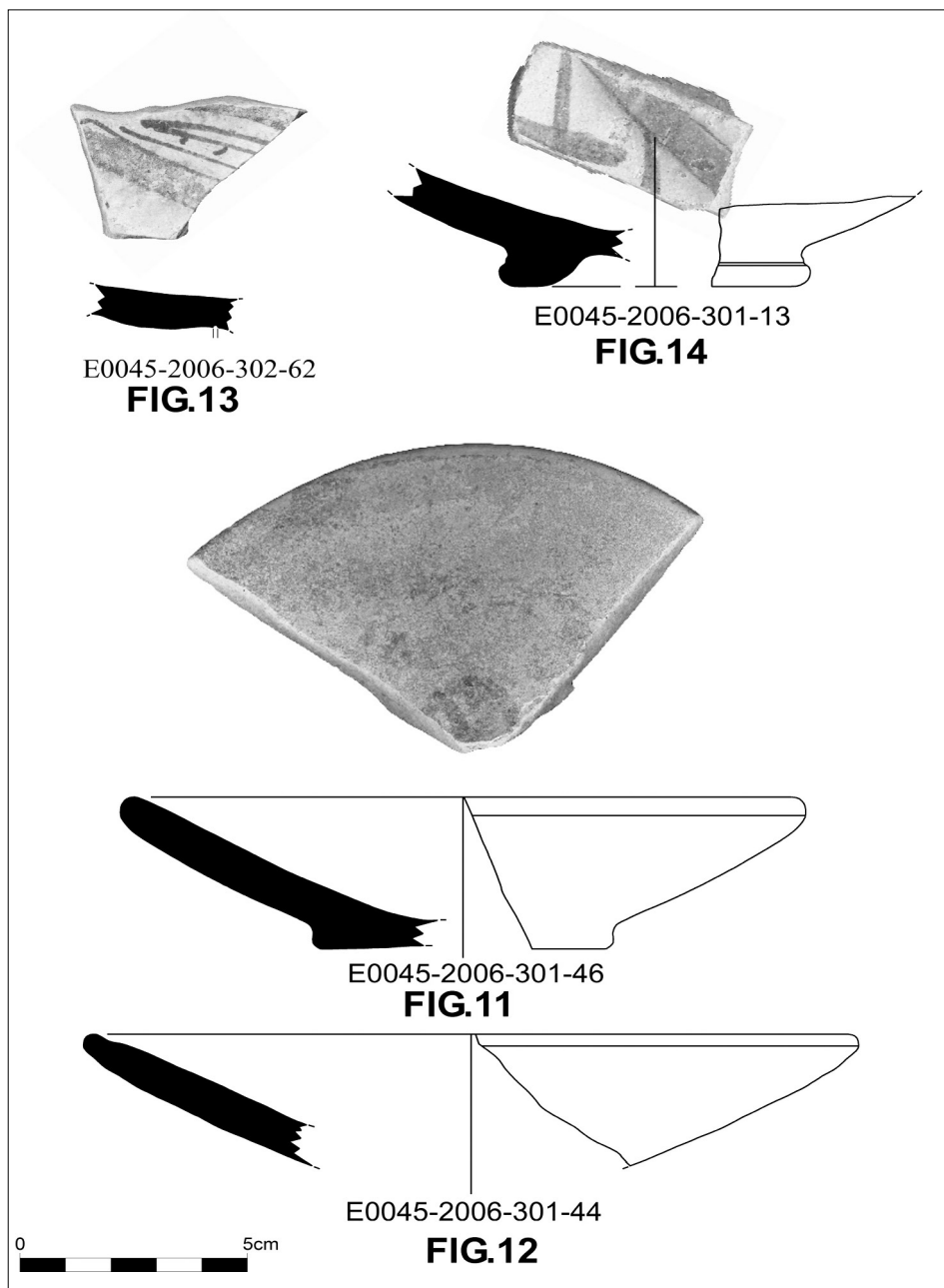
Làm. 1 Plànol A4, del Pla General d'Ordenació Urbana de Palma. Modificat per Neus Serra

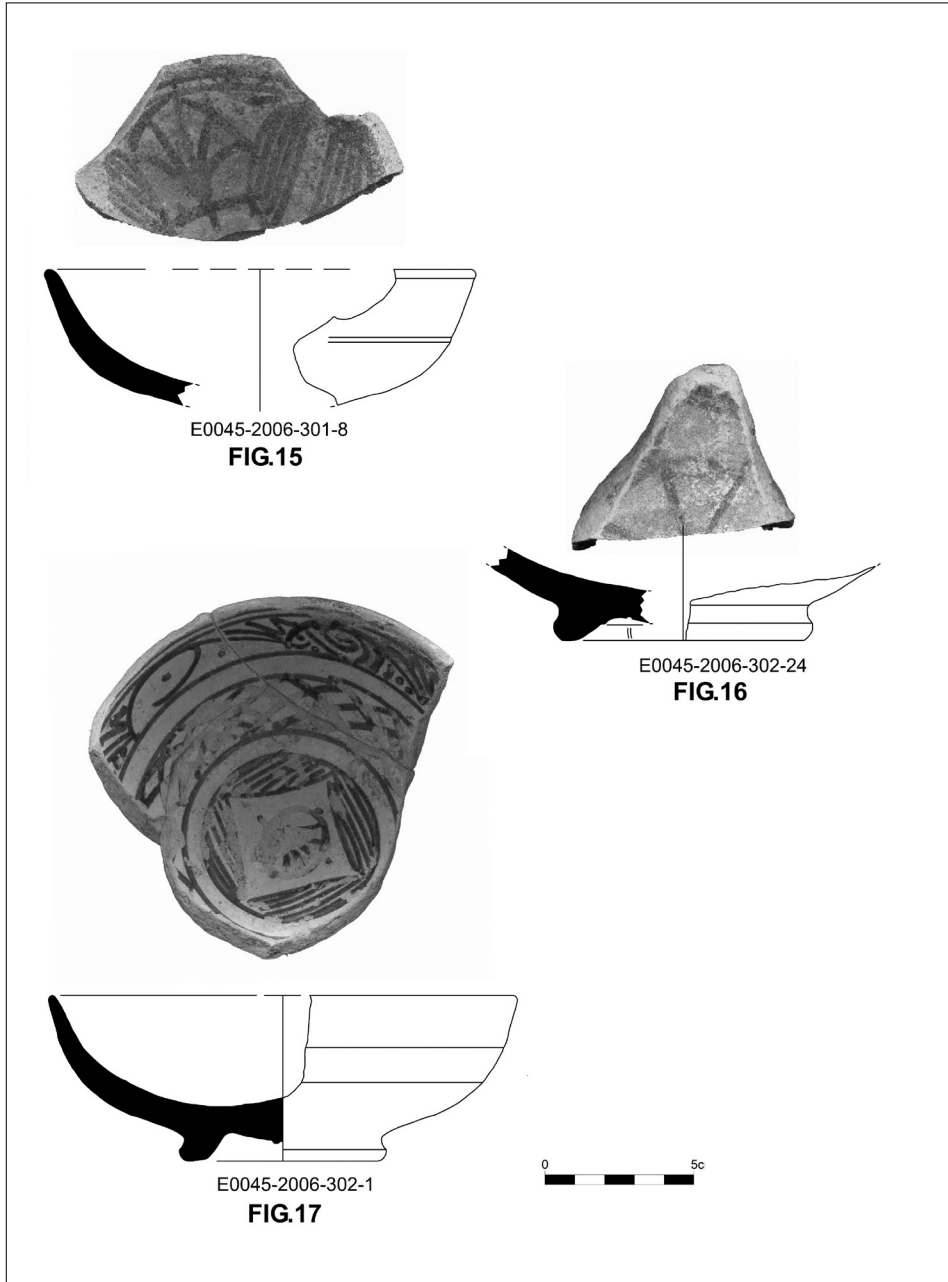
Làm. 2 Vaixella catalana decorada en verd i negre. Neus Serra

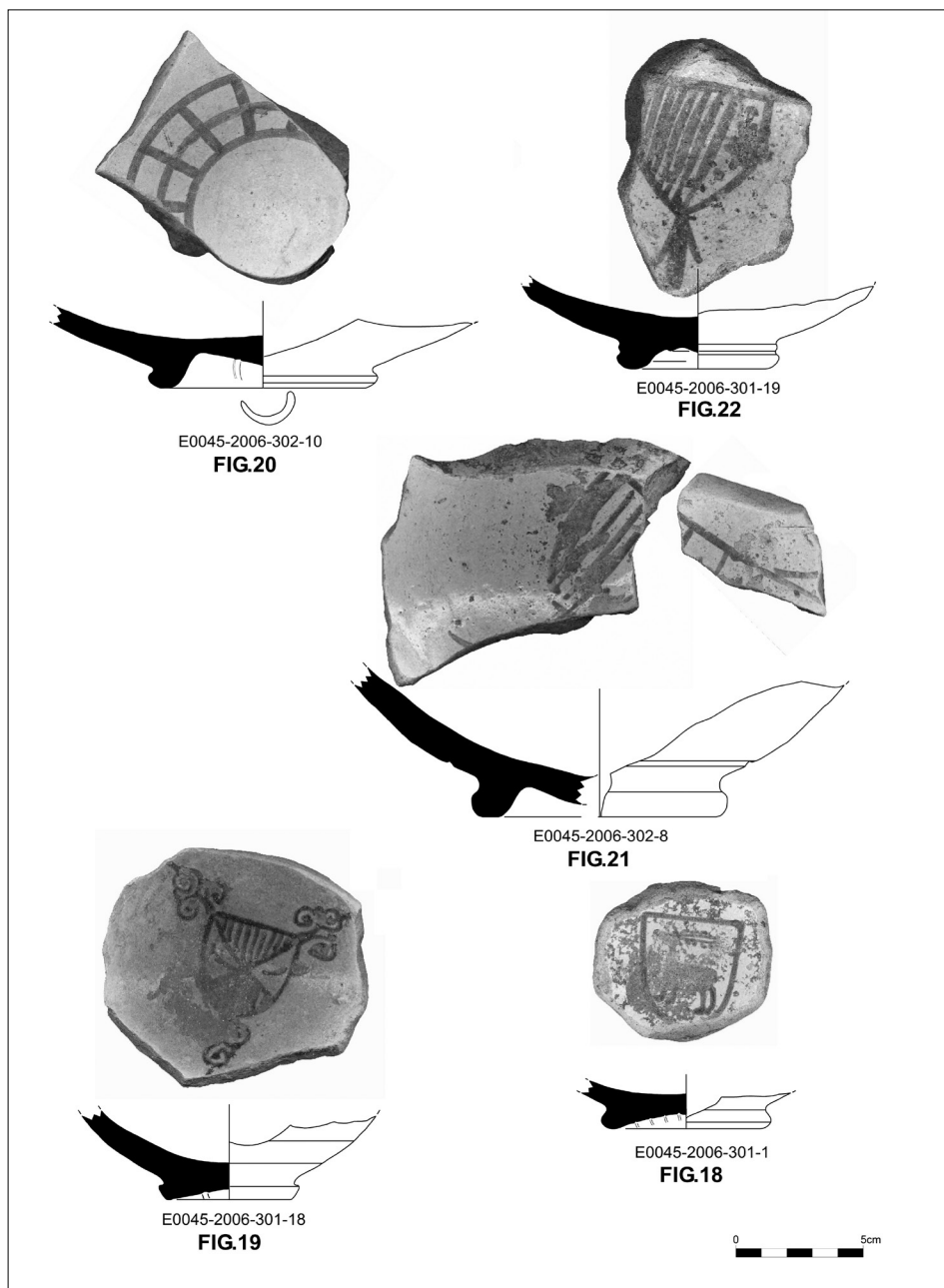
Làm. 3 Vaixella catalana decorada en manganès. Neus Serra

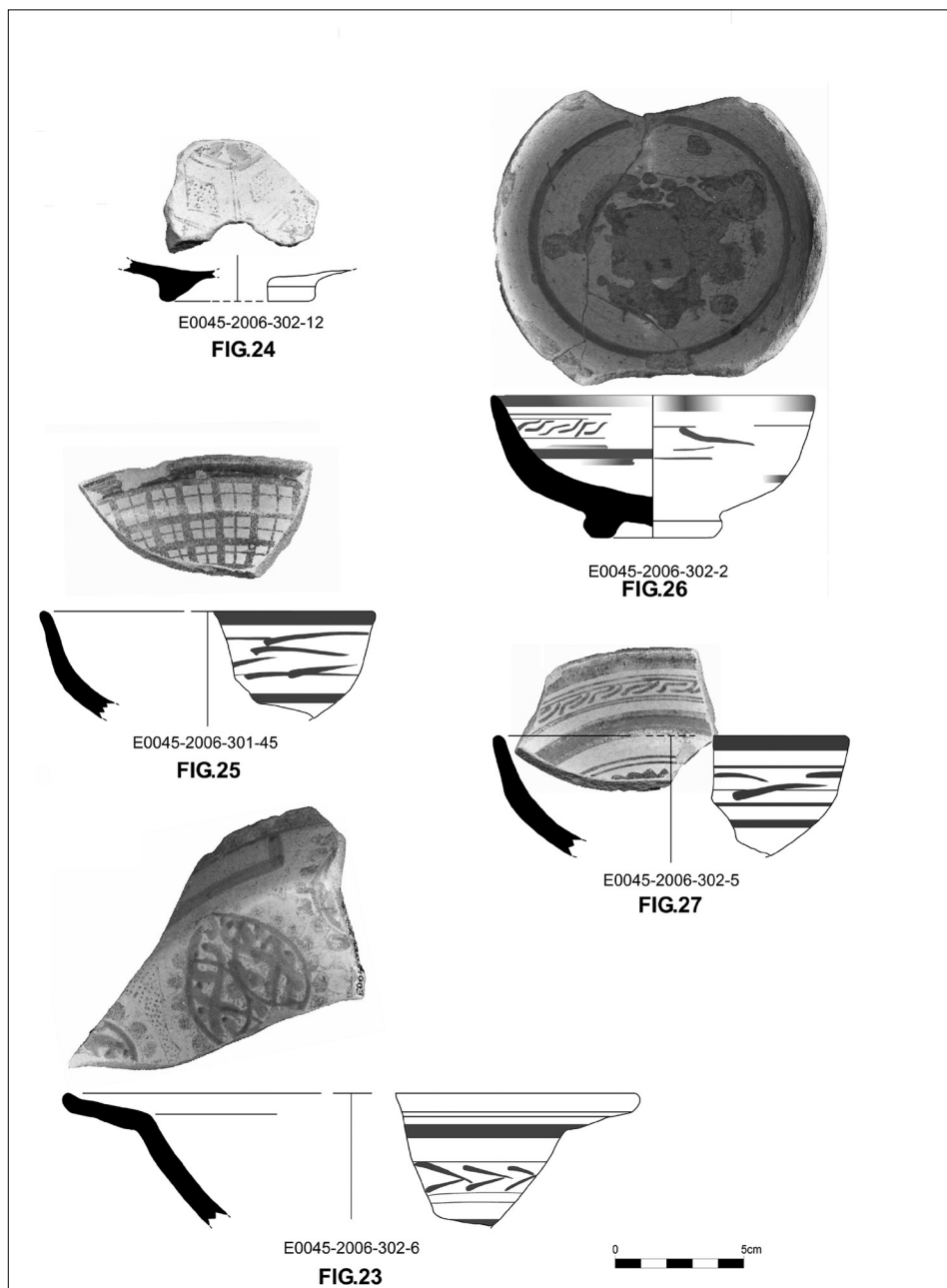
Làm. 4 Vaixel·la catalana decorada en manganès i vaixel·la valenciana decorada en verd i negre. Neus Serra

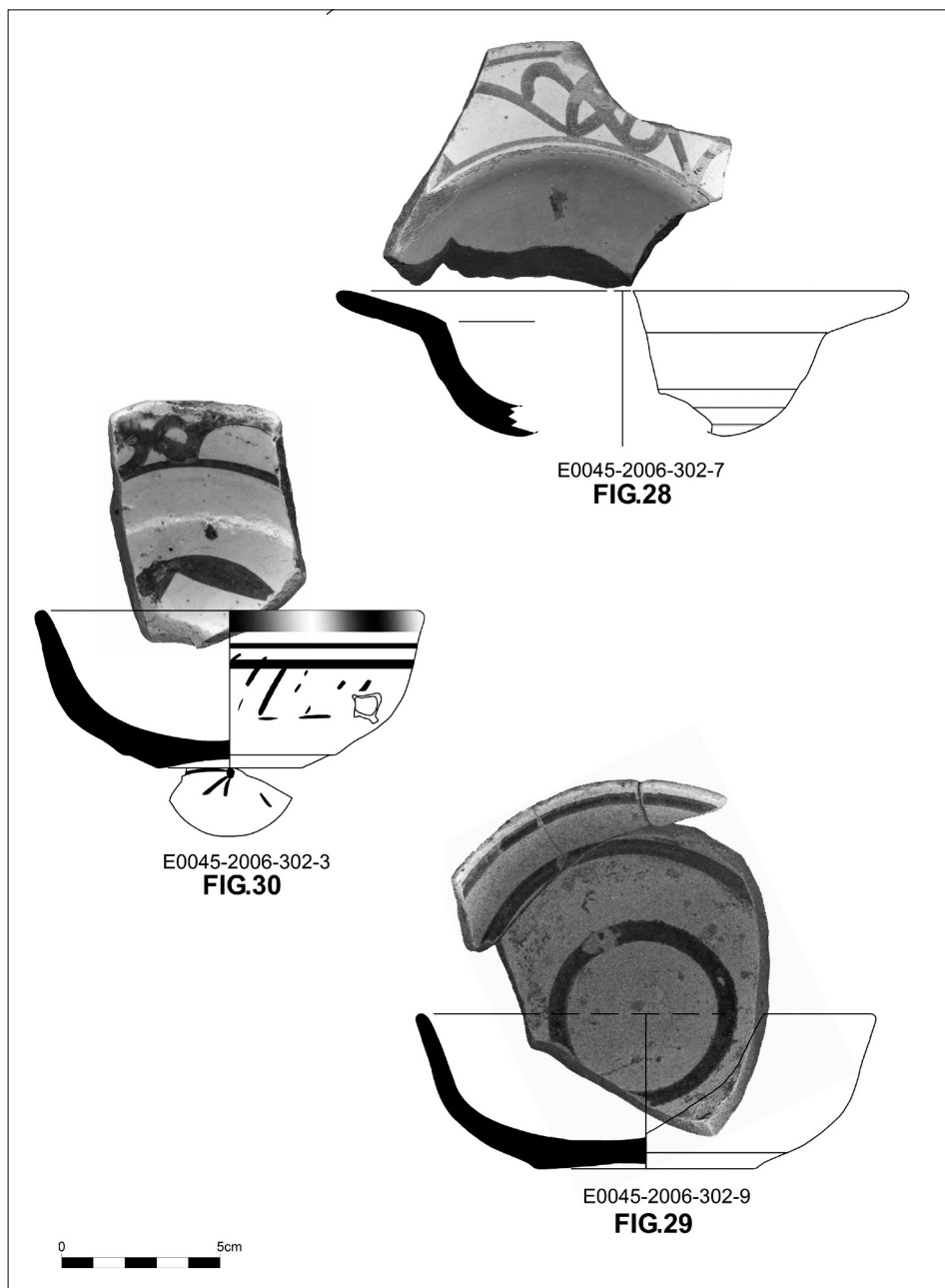
Làm. 5 Vaixel·la valenciana decorada en blau. Sèrie simple i complexa. Neus Serra

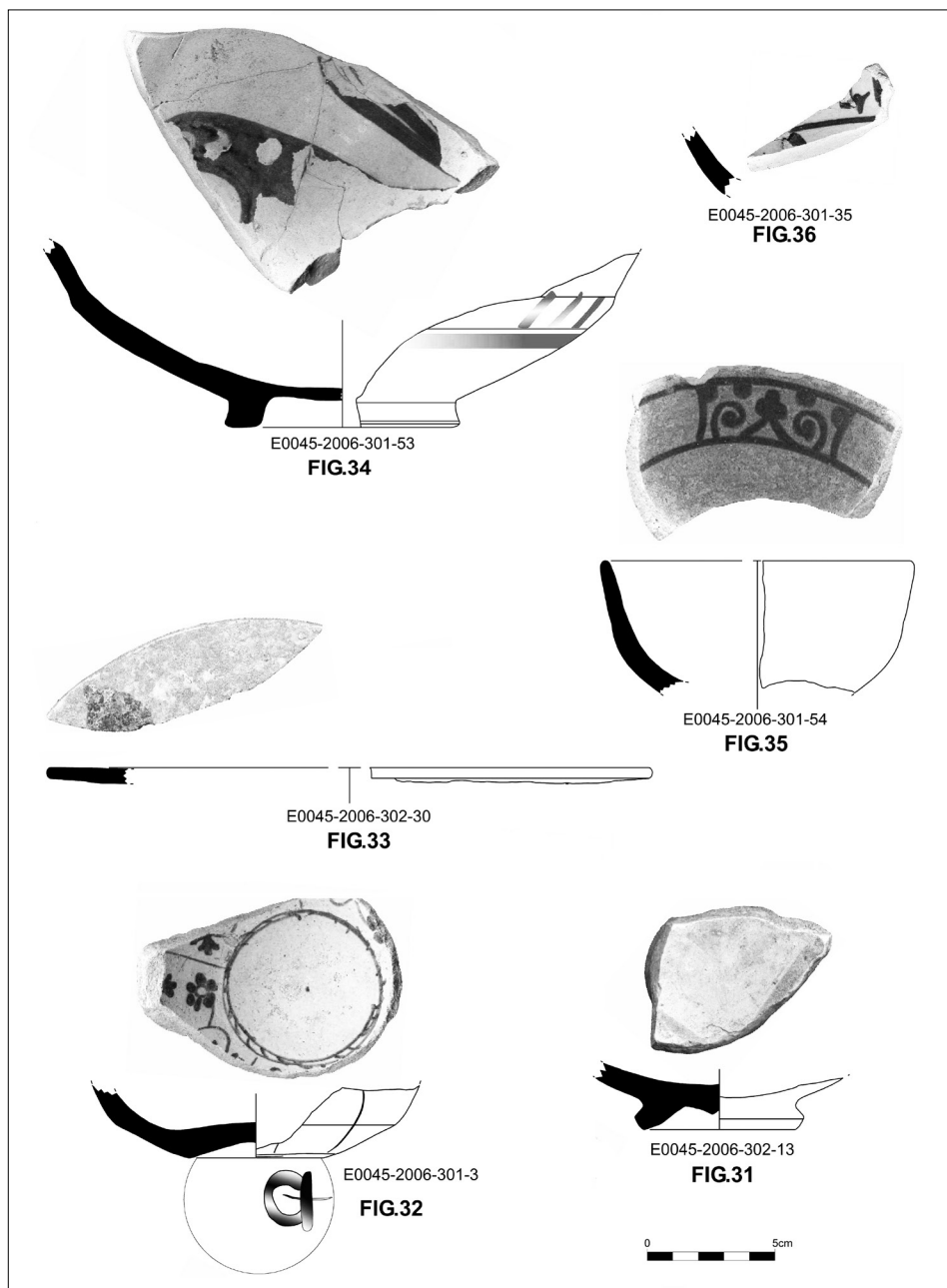
Làm. 6 Vaixel·la valenciana decorada en blau. Neus Serra

Làm. 7 Vaixella valenciana decorada en blau i daurat. Neus Serra

Làm. 8 Vaixel·la valenciana decorada en blau i daurat. Neus Serra

Làm. 9 Vaixella valenciana decorada en blau i daurat. Neus Serra

